

PSYCHOLOGIE NÁBOŽENSTVÍ

7. Náboženství a etika. Svědomí. Vina. Odpuštění.

Tato prezentace ve formě přednášky je určena výhradně pro studenty Psychologického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a není dovoleno ji veřejně šířit.

PhDr. Pavel Moravec, PhD

Východiska morálního usuzování

(Hood et al., 2009)

- Náboženství se liší co do pojetí Boha i co do učení, ale většinou se shodují v morálních otázkách
- Většinou bývají odsuzovány skutky jako vražda, krádeže a cizoložství
- Většina náboženství staví na morálním principu „Dělej druhým to, co by sis přál, aby oni dělali tobě“
- Náboženství mají obrovský potenciál měnit svět k lepšímu
- Na druhou stranu náboženství mohou vézt k netoleranci, násilí, neúctě k lidské důstojnosti a vytváření předsudků

Východiska morálního usuzování

- **Etika** – filosofické vysvětlení a zdůvodnění mravních skutečností. Ptá se po posledních důvodech mravních jevů (Brugger, 1994)
- Nejrozšířenějším kontextem odůvodňující morální rozhodování je náboženský výklad – **každý náboženský systém definuje, co je morálně dobré a špatné** (Krámský, Preiss, 2014).
- **Morálka** – „teologická etika“, normy odvozuje z Božího zjevení (Rahner, 1996)

Východiska morálního usuzování

(Krámský, Preiss, 2014)

Koncepce morálky:

- **Heterogenní** morálka – odvozená od vnějších pravidel.
 - K dodržování norem může vézt jednání, které samo o sobě morální není, ale je vynucováno (Milgramův experiment)
- **Autonomní** morálka - jednání se odvíjí „z úcty k zákonu“, ne ze strachu z trestu.
 - Problém – moralita se stává relativní (nevěra = únik před bezcitným manželem, korupce = neznalost zákonů)

Svědění

- Jedná se o regulační mechanismus tam, kde je jednání jedince **mimo jakoukoliv vnější kontrolu** (zdravotní sestra vůči kojenci)
- **Svědění je posledním kritériem jednání jedince**
- Psychoanalýza – svědomí je funkcí superega

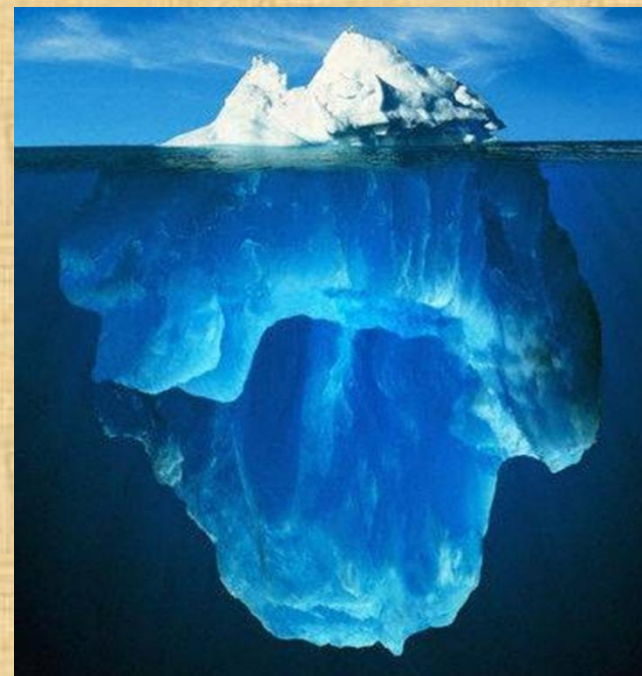
Svědomí x superego (Blasczak, 2015)

Svědomí

- pojem od Tomáše Akvinského
- rozumová mohutnost – jedinec poznává, že udělal něco špatně a proto se cítí vinen

Superego

- „rodič“ v nás
- zdroj výčitek a pocitů viny
- značná část je nevědomá

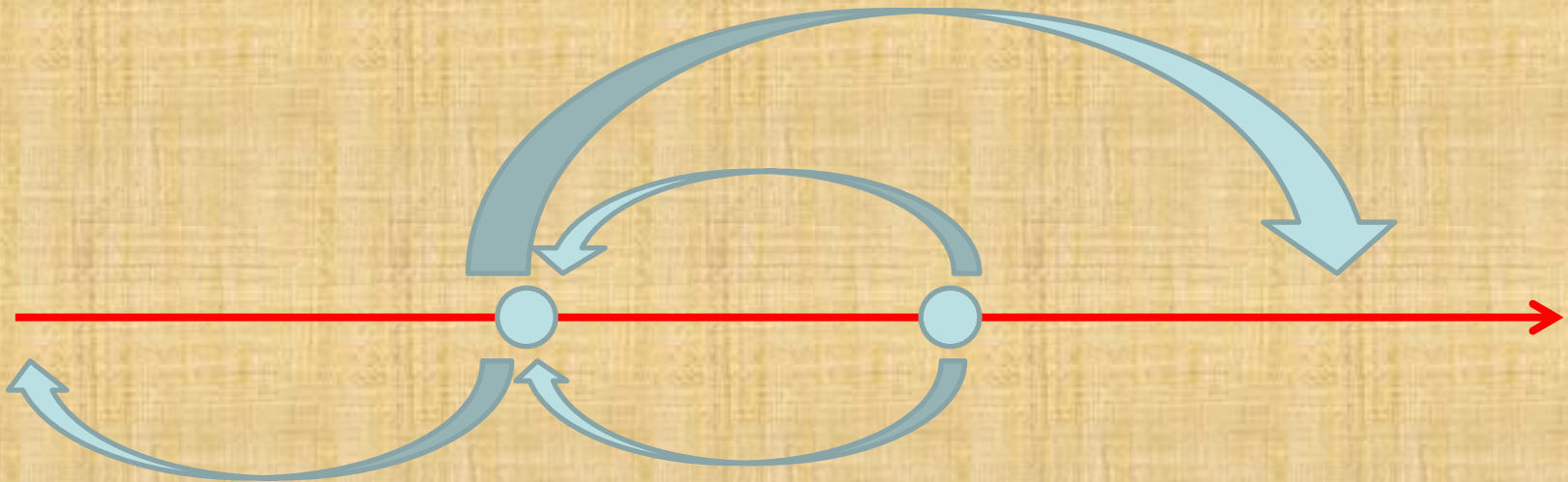

Svědomí (Hole, 1998)

- Svědomí – vnitřní systém hodnot
- Superego – normy, příkazy a zákazy vytvořené autoritou
- Superego je napadnutelnější fanatismem, ideologií – lidé, kteří se nedostali přes nepružné introjekty.
- Takoví lidé potřebují vnější autoritu (indukovaní fanatici)
- Čím zralejší je svědomí, tím více struktur superega je překonáno

Svědomí x superego (Blasczak, 2015)

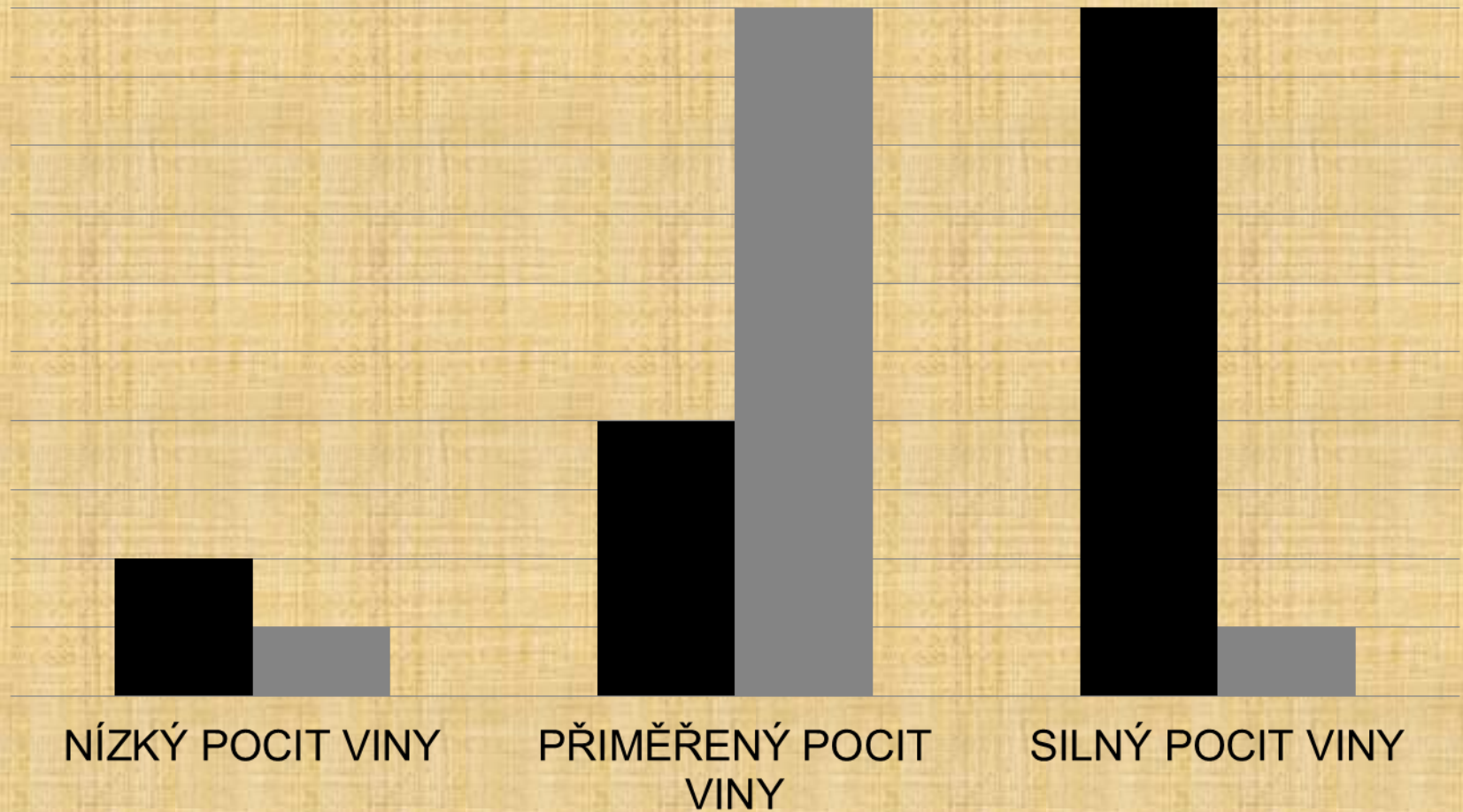
SVĚDOMÍ

SUPEREGO

Svědomí x superego (Blasczak, 2015)

■ SUPEREGO ■ SVĚDOMÍ

Svědomí

Svědomí a normy:

- Svědomí zvnitřňuje normy společnosti
- Svědomí dynamizuje normy (např. ve smyslu jejich proměny)

Svědomy

Etika – může se svědomí mýlit?

- Z přísně morálního hlediska se svědomí nemůže mýlit, protože je výlučným měřítkem mravnosti

Svědomí

Dialektika svědomí:

- Jedinec jedná podle svého svědomí (teze)
- Jeho jednání se dostává do sporu se svědomím jiných jedinců (anititeze)
- **Kantův kategorický imperativ:** „jednej tak, aby se tvé jednání mohlo stát normou pro celé lidstvo“ (synteze)

Vina

- **Neurotická vina**

- pocit méněcennosti, nesvobody, hyperkritičnosti
- člověk se neodvažuje být sám sebou
- potlačený pocit viny vede k agresi, hněvu, zlosti nebo psychosomatickým onemocněním

- **Skutečná vina**

- signální emoce svědomí
- signalizuje chování, které je v rozporu s vlastním hodnotovým systémem
- nesnižuje vědomí osobní hodnoty
- vede k nápravě

(Vašina, 2011)

Hřích

- Hřích (biblicky) = minout se cílem, sejít z cesty
- Hřích = Č není sám sebou, nenaplňuje své možnosti, vzdává se svého růstu
- Hřích = ztráta sebekontroly; ctnost = rozvoj sebekontroly (Baumeister & Eckline, 1999)
- Díky dřívějšímu přehánění, kdy se nálepka hříchu dávala i malichernostem, došlo k inflaci pojmu hřích, které je dnes většinou vnímáno s humorným nádechem minulosti

Morální jednání z pohledu psychologie

(Zell & Baumeister, 2015)

Sebekontrola jako morální jednání

- **Standardy** – náboženství nabízí pravidla
- **Monitorování** – náboženství nabízí různé formy sebereflexe (zpytování svědomí)
- **Vůle** – zpevňování vůle automatizováním jednání, které prospívá (životospráva), vyhýbání se jednání, které neprospívá (nadměrné užívání alkoholu)
- **Motivace** – náboženství nabízejí motivaci (život po životě jako odměna; vnímání viny jako motivace zlepšit se). Účinnější je vnitřní motivace („chci“) než vnější („měl bych“)

Odpuštění (Staněk, 2019)

Kontext

- **Náboženský** – všechna nb jej obsahují
- **Filosofický** – spíše na okraji zájmu (Kierkegaard)
- **Psychologický** – do r. 1980 minimum zmínek, zájem po r. 1990

Odpuštění (Staněk, 2019)

Motivace

- **Náboženská** – služba druhému a poslušnost; spíše komunitní rozměr
- **Psychologická** – kvůli vlastnímu zdraví; spíše individuální rozměr
- Rozhodnutí
- Emocionální proces

Odpuštění (Staněk, 2019)

Nezralé formy odpuštění

- **Předčasné odpuštění** (příliš rychle, po čase se znovu objeví hněv)
- **Odpuštění z donucení** (např. náboženský tlak)
- **Trestající odpuštění** (pohrdání viníkem)
- **Nepochopení odpuštění** (odpustit ≠ zapomenout)

Odpuštění je rozhodnutí vzdát se záště a přidružených reakcí a snaha reagovat na viníka na základě morálního principu dobročinnosti (Enright & Fitzgibbons, 2015)

Odpuštění (Staněk, 2019)

Odpuštění znamená přerámování bolavého příběhu, který se stal.

- **Odpuštění** - individuální proces (práce oběti, přerámování příběhu)
- **Smíření** – společenský proces (důležitost komunikace, práce oběti i viníka, slazení dvou příběhů)

Odpuštění (Staněk, 2019)

Co všechno říkám slovem „odpouštím“?

- Ublížil jsi a jsi vinen...
- Nesu důsledky...
- Pracuji...
- Chápu tě...
- Mám svobodu ti odpustit nebo neodpustit ...
- Bylo mi odpuštěno...
- Slibuji...

Odpuštění (Macák, 2019)

Psychodynamická perspektiva

- **Ztráta** (bolest, ublížení)
- **Stud** (ponížení, bezmoc)
- **Vztek** (přirozená reakce na frustraci, snadno se projikuje)
- **Štěpení** – vyhraněné oddělování dobrého/špatného (umožňuje „bezpečně“ nenávidět)
- **Truchlení** – vyrovnání se s limity – nenaplněné vlastní potřeby, limity druhých).

Odpuštění (Macák, 2019)

Psychodynamická perspektiva

- **Přijetí** – uznání, že křivda se stala (včetně studu a vzteku, který vyvolala)
 - Přijetí vlastních limitů („rozčílil jsem se, zranilo mne to...“)
 - Přijetí limitů druhého (konec jeho idealizace)
 - Zde ještě není přání obnovit vztah s viníkem.
- **Odpuštění** – návrat k pozitivnímu postoji k sobě a ke světu (k druhému) na nové úrovni
 - Proměna psychické struktury – realističtější představa sebe i druhých
 - Proces, který není nikdy u konce

Odpuštění (Macák, 2019)

Kapacita odpustit

- Bazální bezpečí
- Dostatečná psychická integrace (schopnost prožít hněv, snést vinu)
- V náboženském kontextu je Bůh ten, kdo ustojí útoky člověka a přichází se svrchovanou láskou

Seznam použité literatury

- Anzenbacher, A. (1990). *Úvod do filosofie*, SPN.
- Blaszczak, P. (2015). Svědomí a superego. Přednáška v rámci 13. konference NEST terapie, Velehrad, Czech Republic.
- Enright, R., & Fitzgibbons, R. (2015). *Forgiveness Therapy: An Empirical Guide for Resolving Anger and Restoring Hope*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Hartl, P. Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Portál.
- Hole, G. (1998). *Fanatismus: sklon k extrému a jeho psychologické kořeny* (1st ed.). Portál.
- Hood, R. W., Hill, P. C., & Splika, B. (2009). *Psychology of Religion.: An empirical Approach* (4 ed.). The Guilford Press.
- Krámský, D., Preiss, M. (2014). Filosofická a psychologická východiska morálního usuzování. *Československá psychologie*, 63 (2), 107-119.
- Macák, M. (2019). Odpuštění v psychodynamické perspektivě. Materiály z Konference Asociace pro dialog křesťanství a psychologie, Olomouc, 30.11.2019.
- Odpuštění v perspektivách psychologie a teologie. (2019). Materiály z Konference Asociace pro dialog křesťanství a psychologie, Olomouc, 30.11.2019.
- Staněk, D. (2019). Odpuštění. Materiály z Konference Asociace pro dialog křesťanství a psychologie, Olomouc, 30.11.2019.
- Vašina, L. (2011). *Vademecum Psychologie Clinicae*. Institut mezioborových studií,.
- Weber (1998). *Všeobecná morální teologie*. Zvon.
- Zell, A. L., & Baumeister, R. F. (2015). How Religion Can Support Self-Control and Moral Behavior. In R. F. Paloutzian & C. L. Park, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (2nd ed., pp. 498-516). The Guilford Press.